

ИЗЛАЗИ

четвртом и недељом

ЦЕНА:

ЗА 1 МЕСЕЦ 1 ДИНАР

ИЛИ 1 КРУНА

Прегилату примају све
поште у Србији и
иностраниству

ЗВЕЗДА

ПОРОДИЧНИ ЛИСТ

ПРЕТПЛАТУ ТРЕБА СЛАТИ:
Уредништву „Зезде“НЕПЛАЋЕНА ПИСМА
НЕ ПРИМАЈУ СЕ

Рукописи не враћају се.

УРЕДНИШТВО СЕ НАЛАЗИ:
Кнежев Споменик бр. 9.

БРОЈ 15 ПР. ДИП.

Уредник: Јанко М. Веселиновић

БРОЈ 15 ПР. ДИП.

Г Њ У Р А Ч

— ШИЛЕР —

„Витези! Момци! Ко ј' јунак, питам,
Ко у тај вртлог заронит' сме,
Злаћани пехар у море хитам
Чељуст га гнусна прождера гле!
Ко ми тај пехар оздо дохити
Нек га задржи — његов ће бити!“

Краљ тако збори, све ћути муком,
Стрмену стену вал бије лак;
Краљ тако збори... и пехар руком
У црн Харибдин завитла мрак.

„Витези! Ко је јунак смеони,
Да у ту црну бездан зарони?“

Витези, момчад ништа не зборе,
И ако чује и стар и млад,
Гледају муком у бесно море,
Ал' нико није пехара рад.

А краљ и опет кличе из груди:
„Шта? Зар баш нико да се усуди?“

Замукла свита ледена, бледа;
Паж једен само у страви тој
Одважан, тихо ступи из реда
И скиде с плећа огртач свој.

И тад у чуду свита васцела
Погледа дивна младића смела.

И чим он крочи стрменој стени,
И доле к бездни погледа млад,
Таласе, што их крила у пени,
Харибда с риком поврати сад,
И к'о с грмљавом буре небесне
Они се пене, јуре и бесне.

Гибље се, киши, фијуче, хучи,
К'о водом згашен огњени плам,
До неба пена пршти и шушти,
И вал се на вал гомила сам
Нит' кад малакше, нит' се умори,
К'о да би море — море да створи.

Ал' најзад сила бива мирнија,
И кад помамни утиша лет —
Кроз белу пену провала зија,
Ко у подземни да води свет.
И над њом шумни вал се предваја
Тонућ' у пропаст — у ад без краја.

И пре нег' навре сила таласа
Погледа небу, Бога молећ',
И затим — чу се узвик ужаса!
И црн га вртлог занесе већ,
И немирни га вали облише
Чељуст се склопи — нема га више...

Мир наста изнад бездани горе,
Дубином само вал јечи љут,
А на обали сви листом зборе:
„Младићу храбри, срећан ти пут!“
И јек све дубље, дубље се чује,
Све живо стрепи, све очекује...

„Ма круну саму бацио туде
И рек'о: к'о ми изнесе њу,
Нека је носи, краљ нека буде,
Ја богме не бих награду ту!
Јер шта Харибда доле сакрива
Ни једна душа не прича жива.“

„Покадшто лађу таласи схвате
И баце у мрак дубине те;
Ал' натраг само катарке врате
Из гроба, који прождире све.
Но чуј! Ко фијук блиске олује,
Јека све ближе, ближе се чује“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Гибље се, кипи, фијуче, хучи,
 К'о водом згањен огњени плам;
 До неба пена пршти и шушти,
 И вал се на вал гомила сам.
 И к'о с тутњавом буре небесне
 Они урличу, јуре и бесне.

И гле! К'о лабуд бело из бездна,
 Нешто к површју управља гред,
 И ено! Глава... и рука једна
 Што смело крчи пролаз напред!
 И он је! Он је! иде све ближе,
 Весело руком пехар подиже.

И дишућ' дугим, дубоким дахом,
 Он бојжи сјајни поздравља зрак;
 И све тад кликну с радошћу плахом
 „Ето га! Жив је млади јунак!“
 Из гротла, где би други смрт наш'о,
 Тај храбри човек жив је изаш'о.

И стиже. Све га с диком окружи
 Пред ноге краљу пада он млад
 Клечећи, златан пехар му пружи,
 И ћерку своју краљ позва тад,
 И кад га вином налила, таде
 С пехаром младић пред краља стаде.

„За дуг век краља! За век онога
 Ко зраком дише, ком' светлост сја,
 Доле је страшно, и кунат' Бога
 Нека те мис'о остави та!
 И нико никад нек и не снива
 Шта се у тами доле сакрива.

К'о муња хитро доле ме врже,
 А оздо рину подземни трес;
 И с дивљом силом, што све растрже,
 Двогубе струје шчепа ме бес —
 И као чигру, с помамом јаком
 Обрташе ме безданим мраком.

И тад' ми Господ, ком' се помоли',
 Остављен себи, и лишен свег',
 Показа један обронак доли
 И брзо тад' се дочепах њег',
 А ту и пехар беше застао —
 Иначе он би у бездан пао.

Под а-мном доле у бездни зјаше
 У рујној тами још дубљи ад,
 И око свуда широм виђаше
 Утвара морских ужас и гад
 Ту саламандар и змај огњени
 И триста гроза јави се мени.

Скључаних безброј чуда језиви'
 Гмизаше густо простором тим:
 Пљосната видра и гњус бодљиви
 И мореки курјак грдобан с њим,
 И, с искеженим зубма на мене,
 Ајкуле страшне — морске хијене.

Висећи тако сред хучног мора,
 Заман сам с грозом поглед'о свуд,
 У глухом миру, измеђ' утвара,
 Моја једина стрепљаше груд.
 Лицена дана и људског гласа,
 У дивљем свету морских ужаса.

И пође црна авет одевуда,
 Крете се страшних зглавкова тма.
 Сад да ме зграбе! Куда ћу? Куда?
 Тад се са стене отпустих ја.
 А вал ме с хуком дочепа брже,
 И, срећом мојом, на дан ме врже!“

„Ево ти пехар!“ краљ му одврати,
 „Но још је мала награда та,
 И прстен овај ја ћу ти дати,
 На ком се алем блистави сја.
 Ал' сићи опет сред гроба жива
 И види шта се на дну сакрива.“

Кад зачу шћерца душе прекрасне
 Припаде к' оцу, топло молећ':
 „Остав' се, оче, игре ужасне,
 Зар није доста поднео већ?!
 Ил' баи кад горин од жеље саме
 Витезе зови — да га посраме.“

Краљ на то пехар завитла јаче
 И врже доле силином свом:
 „Изнесеш ли га опет, јуначе,
 Постаћеш племић у часу том.
 И, Бог ми сведок и цела страна,
 Кћер ћу ти дати још истог дана.“

Небеска сила момка осмели,
 Око му севну, устрепта млад,
 Погледа мому: њу румен прели,
 И, стидна, очи оборн тад...
 И чудна моћ га покрете с места,
 У бездну скочи и већ га нестало...

И пљуска море натраг, напреда,
 Бруји му тутањ силан и јак,
 Девојка стоји, гледа и гледа,
 А вал за валом враћа се лак,
 Доле се спушта — горе узноси
 Али ни један *нега* не носи.

НЕВИН, ПА И ПАК ОСУЂЕН

Име мога јунака је Жак. По занимању је покривач кровова; по народности Белгијанац, а по карактеру — дете природе.

Једне вечери, већ сасвим доцно, позове га један од његових другова, да га отпрати до куће. Беше тако око пола ноћи, јер су цело вече провели у гостионици. Жак се одазва позиву свога друга и њих се двојица журају кући, идући покрај канала. Жаков пријатељ, који целим путем беше нешто нерасположен, наједанпут стаде и рече Жаку:

— Моја ће ме жена најпосле унесрећити. Зато ево ти, Жаче, мојих пара, мога сата и ланца; све ти то поклањам.

И већ у другоме магновењу он се беше бацно преко оградe каналске, где га за тили час нестa међу таласима.

То се све догоди тако баснословном брзином, да доиста Жак не могаше позвати јавног нотара, који би легализовао поклон његовога друга.

Кад се доцне ноћу нађе у каналу леш некога човека, а овога новци, сат и ланац у шпагу његова друга, онда то мора послужити за повод најдрљем подозрењу.

Вратимо се у годину 1831., кад се ово догодило и кад је белгиско модерно правосуђе било сасвим нова ствар, која је очекивала још на обраду вредних руку. Није никакво чудо, што су Жака ухапсили. Међутим његова невиност, тако рећи, била је опипљива и у њу не сумњаше нико. Симпатије светине беху на страни овога мученика. Сви с радошћу очекиваху на онај час, кад ће се врата апсањева Жаку отворити.

Жака су, дакле, задржали неко време у притвору само за то, да му не би ускратили тријумф јавног признања његове чистости.

Судско особље било је изложено пљуску непрекидних запиткивања, кад ће Жак поново бити повраћен граду и грађанству.

— Чим то буде могућно, — одговараху они из суда.

— његова ствар мора да тече својим природним током.

Цео град, као један човек, био би готов, да положи потребну кауцију за пуштање оптужениково на слободу, да је то било потребно. Али нашто јемство, кад ће Жак, и без тога, кроз дан два на слободу!

Новине просто пламтијаху од чежње за тим скупоненим тренутком, кад ће моћи да објаве, да је правда вратила друштву човека, кога је „заблуда истражничкова отргла од његове породице и од његовог позива.“

Милосрдни људи беху готово поплавили јестивима, душецима и перинама скромну ћелијицу апсеникову, а многи ревностни пријатељи његови скидаху ноћу цреп и ћерамиду са кућа комшија својих, само да би невино притвореноме осигурали посао, кад изађе на слободу.

Најпосле, дође и дан претреса.

У очи тога дана, председник суда, господин Дутилбек, један човек болећива срца, учини посету притворенику и саопшти му:

— Сутра, у 11 сати пре подне, биће вам претрес. Известите о томе вашу породицу, да би вас могли одвести кући. У 12 сати биће већ све свршено и ви ћете бити пуштени.

Али по навици својој, председник суда додаде инак и ову фразу:

— Ако само каке нове околности не буду искреле противу вас.

Сутрадан пре подне судска дворница беше пренуна света који се Жаком одушевљаваше. Оптуженика уведоше два жандарма. Али шта рекох, два жандарма — не, него две мајке, које осуђенику указиваху најнежнију пажњу.

Жак је толико уверен био у то, да се више неће враћати у затвор, да је оно мало скромних амбуљица својих, што је имао, завио у неку карирану мараму и унео са собом у судску дворницу.

У првој од клуна, које су намењене за публику, сеђаше родбина Жакова, воју присутни грађани и грађанке, од силне милоште, погнаше у такву тескобу, да се хтеде угушати. Оптуженик довикну својој жени, да иде с децом кући, те да зготови један добар мрсан ручак. Жена послуша и оде.

И публика, и судије, и поротници дрхтаху од нестриљења. Једино, што их председник стишаваше речима:

— Само стрљења, господо! Позор! Добићете ви нашега Жака, али за име света, ваља пазити и на форму!

Невиност оптуженикова беше тако несумњива, да се сасвим заборавило на то, да му одреде браниоца. А и на шта ће му? Истина ће сама за се говорити најбоље.

Господин Дителбек замишљено обори главу, јер он налазаше, да се мора пазити и на форму. Др. фан дер Линден, дика бриселске адвокатске колеџије, који се налазаше у тај мах у сред највеће гунгуле у судској сали, примети то и понуди се, да са меког фотеља буде бранилац — невинога. Публика аплаузом поздрави великодушног зналца закона, који је тако племенито ставио у службу добре ствари свој велики беседнички таленат.

Најпосле поче и само суђење.

Једва да би који сведок тек отворио уста, а председник би му већ довикнуо:

— Доста, доста! Можете ићи на своје место.

Поротници се нестриљиво мешкољаху на својим седиштима, јер им се чинљаше, да су већ довољно обавештени, те би могли одмах приступити изрицању вердикта.

— Пазимо, господо, и на формалну страну! — шапуташе им председник.

Дуже се и фан дер Линден са свога седишта.

Дубока тишина владаше у сали, а погледи публике беху, с највећом радозналостју, упрти на уене браниоцеве. Из најдубље дубине свога огромнога знања износио је разлоге овај белгиски Димостеп.

— Господо судије! Господо поротници! Узимам у одбрану оптуженога Жака!

Ова изјава би пропраћена урнебесивм усклицима.

Председник прво даде реч државном тужиоцу.

Државни тужилац др. фан Брујер беше млад али талентован човек. Тек пре кратког времена је положено на његова плећа тешко бремене дужности државног тужиоца, а ово му беше прво дебитирање.

Нешто раније, него што ће фан дер Линден изјавити да се прима бранилаштва, државни тужилац је шапуо на уво судском служитељу, да иде по кола, јер је био намеран, да се овај безинтересни процес што пре сврши. Већ је и све своје акте сложио у портфељ и само се сад хтеде дићи, да изјави, како одустаје од тужбе.

Али баш у томе тренутку кад хтеде да проговори, зашуста свилена хаљина.

Госпођица Цецилија Дителбекова, ћерка председникова уће у преграду, која је за њу била резервисана, да отуд слуша ток данашњег претреса.

Госпођица Цецилија Дителбек беше ванредно лепа девојка. Она је имала прилике, да добије најбоље и најсјајније партије, али она је одбила све дотадашње просиоце. Последња корпа, коју је дала, и о којој је толико говора било по брисељским салонима, пала је у део, никоме мање, него главом гласовитоме доктору права фан дер Линдену, белгискоме Демостену. Али најпосле и госпођица Дителбекова осети да има срца и усрећи својом љубављу младога државног тужиоца фан Брујера, с киме се јуче већ и верила.

Заљубљена и љубљена дође да буде присутна првој победи свога заручника.

Кад се др. Брујеров поглед сретe с милим погледом његове заручнице, њему се учини као да му она њиме хтеде улити храбрости и истрајности. Ви му криво, што је предмет данашњег суђења та „проклета Жакова смењачка ствар“. „Што баш његова“, — гунђаше он у срдитости својој — „што није место његове, кривица каквог окорелог злочинца, или каквог очајног убице. Какав би то сјајан успех био!“

Др. фан дер Брујер поче да скида рукавице, које је мало пре био навукао. Пре но што је његова заручница у судницу ушла, имао је намеру, као што већ рекосмо, да тргне оптужбу. Још ни сада не беше сасвим одустао од те намере и за то хтеле вештом дијалектиком да утре пут тој својој изјави.

Др. фан дер Брујер отпоче свој говор и говораше славно.

— Величанствено! Божанствено! — казиваше поглед и осмех госпођице Дителбекове.

— Ваљан дечко је овај мој зет! — говораше за себе председник.

Државног тужиоца заносаху и опијаху његове властите речи. У њему се разви жеља да се овога пута покаже не само као одличан говорник, него и као оштар посматрач.

Доказиваше, у току говора свог, како привидност може да обмане човека; како спољни знаци могу да заведу човека. И онда великом оштроумношћу и духовитошћу својом поче да ређа оне спољашње појаве, који су изнесене као основи подозрења противу Жака.

— Величанствено! — шапуташе мила госпођица Дителбекова.

— Браво, браво зете! — влимаше главом председник.

Државни тужилац држаше веома ватрен говор, али се још не беше изјаснио прецизно о кривици оптуженика. Баш беше науман да то учини и да опозове тужбу, кад примети да се фан дер Линден охоло спрема да обара наводе и разлоге његове. Услед тога промени своју првобитну намеру.

Одмах чим је лепа госпођица Дителбекова ступила у судску дворницу, браниоца Жаковог спонаде неодољива сила суревњивости, и он говораше у себи:

— Дакле, ви госпођице дођосте да будете сведок победе нашега победиоца, за чију сте љубав мене пре-

зрели? Само стрпљења, моје лепо дете! Сад ћете видети шта сте у мени изгубили, а шта сте у њему добили!

Према томе др. фан дер Линден није пропустио небележену ни једну реч из говора државног тужиоца. Цео његов говор пратио је с највећом пажњом.

Кад је државни тужилац завршио свој говор, др. фан дер Линден таман је био прикупио толико материјала, да је био у стању у мливо сатрти говор свога сучарника. И он се диже, да говори у одбрану свога клијента.

Урнебесно одобравање публике продираше чак на улицу. Председник припрети, да ће публику уклонити из дворнице — и све се стиша.

Др. фан дер Линденови периоди беху вештачки склоњени, а пуни једрине и снаге. Сваки свој навод поткрепљивао је примерима, сваки свој разлог цитирањем параграфа. У свој говор вешто је уплео и узвишену дужност бранилачку.

У публици наста опет дивљи аплауз.

Једно важно место у говору фан дер Линденовом привукло је на се у свој мери и пажњу лене госпођице Цецилије. Она поста замишљена и поче — расуђивати.

— Па ипак морам ја однети победу! — гунђаше за се у теснац притерани тужилац, а груди му се надимаху од силне љубави и немилосрдне суревњивости.

Сад узе он поново реч. Ђенијалном досетљивошћу ређаше он један основ подозрења на други и гомилаше доказ на доказ. Поротници сабише главе и дошаптаваху један другоме:

— А, ово мења ствар из основа.

И државни тужилац говораше даље све са већом жестином, и истина би откривена у пуној наготи својој, те и сама публика поче викати:

— Та овај Жак је прави звер! Да страшна одрода људског.

Чувени бранилац реплицирао је на говор тужиоцев, али узалуд му сав труд: зраци „истине“ продрли су већ били у душу поротника.

И председник господин Дителбек даде свој резиме. Поротници се повукоше у побочну собу, ради саветовања. После непуних пет минута вратише се у судску дворницу.

Вика светине пробуди Жака, који за све време спаваше сном невина детета.

„Истина“ је победила и Жак је осуђен — *на доживотку робију*.

Неки философ, који је из једног угла пажљиво пратио ток овога суђења, промрљао је кроза зубе неке стихове Проперцове, у којима овај забрањује људима да се ишчуђавају, што је некад, зарад једне једине жене, цео свет бачен у пламен и што је Пергамос разорен.

ЈЕЛЕНИН МУЖ

РОМАН

написао Ђовани Верга

(ПРЕСТАВАК)

Али ипак мало по мало она понусти. Немајући одважности, да се одрекне својих младалачких снова, не-

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мајући снаге, да у материнству нађе утехе и разонођења, убијена превратом својих нада, она је устајала против своје судбине и у њој је беснео неки потмули гнев против свега онога, што је чинило њену судбину, она је тежила да надокнади све изгубљено, и тако је корак по корак попуштала несвесном нагону, тражећи оно, што јој је судба кратила, избегавајући по што по то стварност.

И она подлеже искушењу, које ју је вребало, које је било у њеној машти, лебдело пред њеним телесним очима, ма да не срцем, али ипак поквареном фантазијом, узбуђеним, похотљивим чулима. Тамо, на углу улице Пиерио, кад је одлазила к мајци, бежећи од невоље у свом дому, сретете она Каталдија и на једанпут застале, пребледила, као да је већ била крива. И његове удварачке речи, његов грешни говор, његов ватрени акценат, његови погледи, који су јој крв распаљивали!...

— Нећу! Нећу! Нећу! понављала је она, овда онда замуцкујући, све тихим гласом, све више обарајући главу. Напослетку...

Сад је излазила сваки дан. Облачила се журно, у једну црну, једноставну хаљину, хитала је низ степенице и трчала к мајци или на шеталиште, само да није код куће. Служавка би тад мирно изишла с котарицом у руци пред господара и тражила новце за кућне потребе. То су били тренуци, кад је сиромашу Чезару долазило да полуди, јер је морао оно неколико лира, што је још имао, довести у склад с потребама. Морао је да тражи изговоре, да брзо прорачунава у глави, да околиши, да служавка, која га је мерила с подругљивим осмејком на танким уснама и гестима му видно давала на знање, да се већ уморила чекајући, не би опазила његову забуну и његову румен од стида. Понеки пут та слушкињетина спустила би котарицу на земљу, скретила руке под прљаву кецељу, да покаже, да јој је доста тих сцена што се дешавају сваки боговетни дан. Мрмљала је да то није посао за мушке, да је то ствар госпођина, и да ни у једној кући, где је год она била, није још видела тако шта. Тада је он не би смео покарати, већ би јој говорио леним речма, а кад би се она једва једанпут одбављала низ мраморне степенице, он би се два десет пута нагнуо над оградом, као да га је привлачила она дубина, што је за три ката испод њега зијала.

Напослетку су исцрпљени сви извори. Она два три адвоката, који су му испод руке посао набављали, поручивали су му преко слугу да нису код куће. А кад би га срели на стеницама, креснули би му у лице:

— Драги мој, ви сте права машина. Ми појимамо вашу невољу, али не можемо да вам дамо свој посао.

Десет пута пре умро би од глади, но што би ишао да узајима новаца, да то није морао чинити ради Јелене. Једини човек, на кога је мислио да се може обратити, био је Роберто.

Али од тога га је одвраћала помисао, да би то могла сазнати Јелена. И тако реши да ће бити боље да у крајњој невољи затражи лека од ујака Лујђија, који му је по његовој свадби затворио врата, јер је инстинктом тврдице предвиђао шта може бити. Али невоља је толико притискивала младога човека, доводила га је тако у очајање и тако се јасно огледала у његовим очима, да чак ни ујак Лујђија није могао потпуно парирати његов напад на касу. Он искади свој гнев једном дугом при-

диком, прекоревашући свог сестрића за његову лудорију, и доказујући му, да му је он предсказао, шта ће све бити. Сиромаш Чезаре, који је као убијен седео на столицу према ујакљевом писаћем столу, све је мирно слушао све одобравао, признавао, да све те прекоре заслужује. Али њему треба две стотине лира, треба му као насушни хлеб. Био је дошао с намером, да потражи пет стотина, али кад је пред собом видео ујака, изгубио је одважност.

— Две стотине лира! узвикнуо је ујак Лујђи скочивши са столице, као да га је неко пожем ударио. — Не, не могу! Да преполовимо. Сто да изгубим ја, а сто ти.

Несрећник се врати кући са стотину динара у шпагу као да носи неко благо. И докле су трајали, затворио се у књижицу и није ни слушао таста, који му је важне правничке темате предлагао за обраду. Кад би се Јелена о ручку узнемирена вратила кући, он би се показао мирнији и понеки пут изгледало је, као да је рад да јој нешто повери; гледао би је нежним погледом и рекао јој:

— Ако ми пође за руком оно што намеравам, баће крај овим нашим невољама.

Али кад се утрошило и оно неколико лира, јадник није могао ни да ради ни друго шта да чини.

Почеле су бриге за насушни хлеб наново. Напослетку у свом очајању отаде још једном к ујаку Лујђију и замуцкујући замоли га, да му још једном позајми сто лира или и педесет... или колико хоће... Нису више имали у кући ни пребијене паре, да парче хлеба куну... кроз недељу дана... по што по то... вратиће тих сто лира... или... или...

— Дакако! — одговорио је овога пута ујак сасвим мирно. Оставио сам их овде нарочито. Даћу ти истих оних сто лира, што си ми их морао вратити прошлог месеца. Ако си их вратио, морају бити овде. — И при тим речима отворио је фијоку писаћег стола. — Нема ништа у фијоци. Шта да радимо? Видиш, да ми их ниси вратио. Кад ми их донесеш метнућу их овде, па кад их затребаш, знаћеш где да их нађеш.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ФЕДОР ДОСТОЈЕВСКИ

— ЛИТЕРАРНИ СЕЛ Ђорђа Брандеса —

(НАСТАВАК)

Достојевски је, очевидно, хтео да нам пружи слику времена. „То што пред нама лежи“, каже у трећем делу књиге иследни судија Порфирије јунаку, „довољно је јасно, да је фантастичан, жалосан производ новог правца времена: то је дело, које само ново време може родити, време, у коме се осећа потреба, да се осећаји силом задржавају и да се овакве фразе стварају, као што је ова: да крв „освежавајуће“ утиче; то су фантазије, које потичу из књига; то је срце које је грчевито надражено теоријама; то је одлучност, која доводи до злочина, као да човека тамо туђе ноге одводе.“ Писац је, очевидно, имао у виду политичко врење, и ако се добро чувао,

да ни једне речи не каже о политици. Ту се несумњиво сусрећемо са указивањем на царско убиство. „Ипак је добро“, каже Порфирије Раскољникову „што је то само једна јадна сирота жена, коју сте ви убили; да је ваша теорија узела други правац, онда би ваш злочин био по милион пута грозније дело.“ А даље се сусрећемо, у једном сну, који Раскољников снев, кад претишља о убиству и грози се њега, са једним описивањем, које се додуше нигде директно не односи на руски народ, али несумњиво у слици хоће да нам изнесе најмрачније стање.

Јунак види у сну неко жалосно, мршаво, доратасто сељачко кљусе, упрегнуто у ужасно велика товарна кола, која никако не може повући, али га свирени власник кола непрестано шиба, преко губице, преко очију, прво једним бичем па после са три бича у један мах. Оно стење, једва дише, повуче, опет застане, покуша поново да повуче, па кад више не може да издржи силну тучу, оно, уз смех свију, поче бацати четета. Поново га почеше шибати — док неки удараше у бубањ, други пева неку безобразну песму, а нека жена задовољно крца орахе — шибати преко губице и преко очију. Па кад ни гневан удар неком рудом преко леђа немогаше кљусе потерати, онда се власник маши неке гвоздене мотке и тиме га удари једанпут. Оно последњи пут покуша да повуче, али нов ударац пружа га, без душе, на земљу. Где је овакво социјално стање, као што је овде симболички испричано, онда није никакво чудо, кад се у души омладине крећу крваве мисли.

Ово није политички злочинац, што га је Достојевски представио, али је ипак један од оних, чији злочин има нечег заједничког са политичким, а то је да није низак. Није извршен у ниској намери, да се тиме дође до већег благостања; извршен је у неком степену из некористољубивости и то пре свега извршило га једно лице, које у часу злочина не сумња у своје право. Ако, међутим људе и жене, које доцније у Русији видимо осуђене због убиства, па и оне, који су погубљени због учешћа у цареву убиству, поредимо са овим убицом, онда противност јако пада у очи. Они никако нису пропали због душевних последица свога дела, они су као завереници у часу убиства и после убиства били потпуно сагласни са својим унутрашњим бићем. До послетка остало је њихово убеђење стално и слободно. Да нису уклоњени с пута, они би, на сваки начин, доживели свој живот, без и једне друге успомене, сем успомене на убиство лица, чије искорењивање држе за добро дело, па чак и за своју дужност. Раскољников, на против, пропада због последица свога злочина.

Он је, као политички злочинац пошао са извесног становишта, који се у књизи, додуше, не помиње, али је ипак зато разлог његовог делања, а то је тај, да циљ освештава средство. Овај став, кога је безазленост рђаво разумела, а језуитизам злоупотребио, потпуно је тачан и истинит. Реч „освештава“, указује да се тиме мислио добар, достојан циљ. Добар и достојан циљ има само онај, који је примио истините вредности или хоће да створи истиниту вредност.

Предпоставимо, да неко може само онда постићи свој добар циљ, ако нанесе јад, и предпоставимо, да би тај јад био мањи од оног, који би настао, кад би он пропустио да то средство употреби; предпоставимо на пример, да неки човек хоће добро својих суграђана, али тај до-

бар циљ може он само тако постићи ако једног јединог човека уклони (било да је какав заражени или било да је какав тиран), онда је његова радња похвална, ако од оба зла — од којих једно или друго потребом наступа — бира мање зло. Примедба, да он не може предвидети последице свога дела, не значи ништа, јер морал пита за намеру а не за резултат. У обичном животу нико не сумња у истинитост овога става; потпуно су измирени са мишљу, да нема безусловних дужности. Друштво учи: ти не смеш убијати, али додаје: изузевши, ако то отаџбина (добар циљ) тражи, јер онда није само допуштено, него је дужност сваког да што већи број непријатеља учини нешкодљивим. Друштво учи: рђаво је дело осећи коме руку или ногу, али додаје: ако лекар ампутира ногу или руку у намери да болесника или рањеног спасе, онда добар циљ освештава средство.

Да би став био ваљан, морају се следећи услови испунити: циљ мора бити добар. Циљ се не сме другим средствима постићи сем оним, који проузрокују бол, па ни оним средством, које мање проузрокује бол, но употребљено средство. Јад, који се употребљава као бол, мора бити мањи од оног јада, који може настати без употребе тога средства. С обзиром на све те тачке биће типични руски терориста, пре и после мешања у ток догађаја, потпуно безбрижан. А зашто Раскољников није такав?

И ако Достојевском, без сумње, није ни најмање преостало нешто и за политичког терористу, јер је чак мрзео и политички напредне људе, ипак је за то у тој тачки показао изванредну финоћу осећаја. Он, до душе, не пориче истинитост Раскољниковог резонувања, али показује, да му је нејасан циљ, он је у неизвесности, да ли је циљ добар или не. Кад се он сам проучава, он онда налази, да, уопште, није убио, да би своју мајку потпомогао, или да би постао добротвор човечанства, него да дозна, да ли је и он, као сви, „једна ваш“ а није човек, то јест, да ли је кадар да прекорачи препреке или није. Он је непоуздан због свог циља и непоуздан због свог унутрашњег права, да тај означен циљ прати, који, по његовој властитој теорији, сме свим средствима само избраник постићи. Па пошто се он целог дана мучи питањем, да ли би Наполеон тако што учинио, он већ нејасно осећа, да није био Наполеон.

Зато га доследности дела потпуноно побеђују. Он је хтео да убије само стару страхоту, али тек што се то десило, а потреба га натерада, да не би био ухваћен, да убије сирото, доброћудно створење, које никада није ни једном човеку учинило какво зло, него које је чак увек бивало жртва других. Он је доцније морао сам признати духовно средство Лизаветино са Соњом, коју је он толико поштовао. Он каже на једном месту: „ох, ала мрзим ту проклету стару жену; мислим да бих је опет могао убити, кад би оживела! Али сироту Лизавету! Зашто је и ова морала доћи на то! Зачудо како никад на њу не помишљам, као да је нисам убио! Лизавета! Соња!... Јаднице! Милосрднице са преплашеним очима... Драги моји... Зашто не плачете? Зашто бар једном не узданете? Оне све дају својим тихим, милосрдним погледом.“

Али куд и камо више од тог нехотичног Лизаветиног убијства мучи га немир, да ће га ухватити, и да ће се открити систем претварања, порицања и лагања у који се он увија. Његов разум није довољно чврст да све то издржи, него је, кад се он сам не издаје, већ на ивици

лудила. У једном епилогу који се дешава у Сибирији, Раскољниковљево упорно али скрхано биће растапа Достојевски у нежности, а Соњиним верном и истрајном љубави јача му животну снагу. Раскољников „неверује“, а Соња верује. Пре него што Раскољников призна своју кривицу, догађа се врло дирљива сцена, кад му Соња чита из Новог Завета, сцена, у којој дојана свећа у грбавом светњаку јадне избе наједанпут севетљава убицу, нагу девојку и Еванђеље — заиста генијална и истинито хришћанска сцена. У епилогу, у коме је Достојевски јамачно хтео да употреби своје искуство из Сибирије, избија директно и доктринарно његово религиозно убеђење. У главном, као што сам чуо од једне младе руске даме, осећа се у Достојевског, као да његови створови дубље загледају, него ли песник сам. Он није могао да предвиди замашај своје продукције.

IV

Кад бисмо и споредне особе хтели бар приближно тако брижљиво проучавати као главног јунака, онда бисмо се уверили, да готово сви боз изузетка, а по броју биће их дванаест, стоје на истој висини са јунаком и сви стоје у вези с њим. Нема ни једне излишне особе у овој књизи. Међ најбоље особе спада иследни судија Порфирије, правнички геније, и властелин Свидријаглов, са разноликом склопљеном природом, распусеник, који се заљубио у Раскољниковљево сестру и лови је. То је разуман човек, изредна глава, која је на свој начин смела и часна и ако има на својој савести једно непокајано убиство, а можда и више. Он је, као убица из користољубља, са многим појединостима у начину делања и мишљења противност јунаку ове књиге, и ако се он брачи од Свидријагловљевог доказивања, да они имају извесну, заједничку главну црту.

У Достојевскога је цртање карактера првога реда; оно је дубоко и снажно. И он, као Деченс, и ако полни живот не оставља баш недодирнут, ипак га не описује. Песник се на том земљишту не боји парадокса; ето тако та морално беспрекорна блудница, коју може свак купити, али ипак за то блешти од чистоте — више подсећа на какву антатезу у човечјом облику од Виктор Ига, него ли на праву личност.

Страх од описивања природног, чудног живота овде још више пада у очи, јер се овде, као и у већини песникових књига додирује, неприродни, узбуњени полни нагон. Овде ћемо само поменути Свидријагловљеву похоту за малим, нежним двојкама. Па поредити ону чуоновату пиквизицију у „Помамни“, где Шатов испитује Ставрогина, да ли је истина, да је он у Петрограду припадао неком тајном клубу, коме је био циљ задовољавање неприродних страсти, и да му је он заиста рекао, да Марки де Сад може ићи код њега у школу и да ли је он заводио децу. Јасно је, да се Достојевскова фантазија често окреће око тих непригодних страсти, а то за то што ток његових мисли не оставља простора за здраву полну љубав. Његова склоност ка описивању телесних мука, дуго задржавање код грозота указује на неприродне осећаје страсти. Чудновато је да се Тургењев непрестано враћа на поређење између Достојевског и де Сада. Додуше то се увек дешава из нерасположења, јер су често црта његова ривала, кога је он мрзио, представљали као свеца,

али Тургењевљево очевидно убеђење је било, да физиолошки и психолошки међ њима постоји неко сродство.*)

Али на сваки начин је јасно, да Достојевскова даровитост стоји у вези са неком нервозношћу.

Ма како високо стојало цртање карактера у „Злочину и казни“, ипак књига пати од непотпуности говора. Диалогизаране партије су, без поређења, најбоље. Али чим песник почне сâм говорити, престаје уметност. Достојевски није могао, као Тургењев, да увреба од Француза умесност причања; он је од њих усвојио идеал хуманитета, неко народско основно начело, које је сродно са Луј Блановим и Виктор Иговим начелом.

Он, који је у тако великом степену имао песничког дара, био је, у малом степену уметник. Он је све своје списе онако штампао, како су изишли из његова пера, без икакве обраде а камо ли какве прераде. Он није ишао на то, да им сужавањем или избацивањем, по његовој могућности, да неко савршенство, он је радио као обичан публициста, па му зато списи и јесу увек ошпирни.

Исто тако је јасно код његовог најбољег дела, да он у првом делу није ништа знао о оној расправи, коју Раскољников у другом делу помиње да ју је написао. Извесни говори у првом делу противрече чак оном, да ју је јунак могао написати. Врло мало одговара модерној уметности говора, кад песник употребљава у „Злочину и казни“ овакве обрте: „Доцније се дознало, да је Свидријаглов истог вечера још неког походио“, или „кад се он доцније, дуго после овога, сетио оног времена, било му је јасно, да је његова савест понекада морала бити замагљена“, или „доцније је Соњи било чудновато, да је она то наједанпут разумела“. (Оваквим обртима тражи песник да поправи празнине и занемарености у приповедању. Негде чак пише Достојевски са правом застарелом навештошћу: „За сада ћемо оставити цео ток мисли, којима је Раскољников дошао до овог резултата; ми смо иначе далеко отишли. Додајемо још, да су фактичне, чисто материјалне тешкоће за њега играле сасвим споредну улогу у предузећу“. Далекотоћи и извињавање због тога немају места у једном роману, као ни празнине.

Још из „Злочина и казне“ види се у колико се Достојевски може назвати песник пролетаријата. Он је, као ни један, познавао и разумевао пролетаријат интелигенције и незнања.

Његова главна особина, кад приказује пролетаријат, јесте нека врста психолошког клерфоајанса, која га, према отменом свету, оставља на цедилу (на пример кнез у „Пониженим и увређеним“). Јачина и ширина тога клерфоајанса примећује се нарочито онде, где здраво душевно стање додирује земљиште лудила. Он посматра човечја душевна стања поузданим оком лекара за душевне болести, али и он има кад кад обичај као и лекари за душевне болести, који пред очима има непрестано душевну абнормалност, да свуда види абнормалност, па с времена на време почне се колебати равнотежа његова разума.

Он врло радо заузима свој положај на узаној лађи, која одваја присебан ток мисли од ексалтираног и разложан начин делања од злочиначког. Са овог узаног и ниског насипа посматра он обе стране и никад не забравља да читаоца упозори, како је у истини узана и ниска међа која раздваја здраве од болесних, правду од не-

*) Писмо Тургењевљево Салтикову од 24. септ. 1882 године.

правде. Нарочитом виртуозношћу црта он душевну не-
свестицу, која човека гони да се стрмоглави у понор
злочина или пожртвовања. Он показује, као ни један,
привлачну моћ понора.

Као познавалац душе он је прави паталог. Бескрајна
сенсбилност последица је његове епилетичне нарави а
у исто време и његове снаге. Његова властита божест,
његови нервозни напади, његове хануцијације, његови
грчеви непрестано се враћају у његових јунака које опи-
суге. Он је непрестано имао пред очима страх, који га је
прожмао, кад су га прво осудили на смрт, а доцније кад
су га бичевима шибаили, па нас увек сусреће у држању
његових особа, кад је говор о казни (Раскољников, ваз-
дан особа у „Записницима из мртвог дома“; Дмитрије у
„Браћа Карамазови“), а најјасније, можда, у „Идиоту“,
где јунак, одмах у почетку књиге, представља своје
слузи страх оних који су осуђени на смрт. Овде се ра-
справља, да је убијање услед смртне пресуде несразмерно
грозније него најгрозније убиство, и овим се свршава:
а можда има људи, којима се смртне пресуде читају, да
би их само мучили. — Увек ова позадина од муке и
страха!

Већина Достојевских особа је видовита. Тако у
„Браћа Карамазови“ најмлађи брат Аљоша, који издише
чита и види прикривено, и племенити калуђер Зосим,
светац у књизи, који предвиђа Дмитријево кајање због
оцеубиства, па, у хришћанској мистици, пада пред њиме
на колена, као пред најгрешнијим па зато и најближи
спасу. У „Идиоту“ епилетичан је јунак, кнез Мушкин, у
„Браћа Карамазови“ убица Смрдијаков.

Кад је натологија Достојевскова најјача страна, онда
је сасвим природно, да његове најбоље три књиге опи-
сугу злочиначке природе. Налазимо их у „Браћа Кара-
мазови“, као и у „Записницима из мртвог дома“. Али
„Злочин и казна“ ипак је најтипичнији пример изредно-
сти његове психолошке анализе. Ова књига износи нам
злочин у целом свом растењу, од првог сата док не до-
несе свој последњи род. Као познавалац болесног душев-
ног стања, као песник „моралне грознице“ нема Досто-
јевски себи равна.

Сасвим је природно, да у таквога песника, који је
искључиво психолог, губи околина природе сваку вред-
ност. Оно што он од каквог предела узима, то је једна
пруга хоризонта, блесак правог неба, који се види кроз
тавански прозор у предграђу једне велике вароши, или
кроз високо овно једне тамничке ћелије. У њега је све
реплике, све говор па у толико и све драмски.

Достојевски је међ свима руским песницима највећи
дијалектичар. Његова јачина нарочито се састоји у чуд-
новатој уметности дискусије и мењања реплика. Монолог
— а он воли бескрајне монологе — анализира какву
ствар до најситнијег детаља са најразличнијих страна.
Дијалог је у њега нека врста инквизиције, продужени бој
измеђ људи, који покушавају да један другом ишчунају
тајне.

(СВРШИЋЕ СЕ)

БЕЛЕШКЕ

ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

*Караџић, лист за српски народни живот, обичаје и
предање. Издаје и уређује Тих. Р. Борђевић, проф. учи-
тељске школе у Алексинцу (свеске за Јануар — Септем-
бра) 1899. год.*

Од времена, кад је оживела у народу свест о својој
самосталном задатку и животу, покреће се и тежња, да
се прибере и проучи како ваља све то, што је служило
и служи као споменик самосталнога народног живота и
свести. И у колико се на земљишту извеснога народа
умањавала број мртвих споменика, у толико расту живи
споменици некадашњег народног живота — традиција.
— Српски је народ у изобиљу богат овим споменицима.
Његове умотворине су стекле признање ученог, страног
света, само по Вуковим зборницима. Али у њима није
све чиме се овај народ може дичити. С тога је круг
учених наших људи још у 1892 г. учинио покушај, да
до краја изведе започето Вуково дело. У олакшицу овој
предузећу, а с намером, да се заснује друштво „које ће
прикупљати, проучавати, штампати и спасавати од про-
пасти ствари из српског народног живота“, установљен
је лист, чији натпис више исписасмо. Сам задатак овога
листа говори у његову корист; прегаоштво пак г. Бор-
ђевића у овој даје уверења у успешност рада; остаје
да се жели једно једино: да се опетанак листа осигура
потребном претплатом. До сада су изишле свеске за ме-
сеце од Јануара до Септембра и стекле признања у
страној свету својом одличном садржином. Из листа су
до сад прештампане у брошуре: „Питања за прикупљање
градива о двачким обичајима у Срба“ и „Питања за
прикупљање музичких обичаја у Срба“. — Уредништво
„Звезде“ радује се овојој успешности и толико препоручује
„Караџића“ читалачкој публици.

S.

РЕПЕРТОАР

НАРОДНОГА ПОЗОРИШТА

Уторник, 28. септембра: *Тако ти је то у свету, дете
моје*, комедија у два чина, написао Ђ. Галина, с тали-
јанског превео Б. Р. (*Први пут*). — *Сеоско честољубље*
(*Cavalleria rusticana*), драма у једном чину, написао Ђо-
вани Верга, превео Милан Димовић. Музика од Маска-
њија. (*Први пут*).

Четвртак, 30. септембра: *Тако ти је то у свету
дете моје*. — *Сеоско честољубље (Cavalleria rusticana)*.

Субота, 2. октобра: *Мали лорд*, слика из живота
у три чина, од Хоџсон Барнета.

Недеља, 3. октобра: Дневна представа: *Млегалци
Тривац*, комедија у пет чинова, од Шекспира, превео
Јован Петровић. — Вечерња представа: *Плгичар*, опе-
рета у три чина, од М. Веста и Л. Хелда. — Музика од
Карла Целера.

Садржај: „Глурач“ (песма). — „Песни, па ипак осуђен“. — „Јеленин мунџ“ (наставак). — „Федор Достојевски“ (наставак).
— „Белешке из књижевности и уметности“. — „Репертоар Н. П.“.

Власник: Ст. М. Веселиновић. — Царна Радикална Штампарија — Уредник: Ј. М. Веселиновић.